

33 ✓
ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

„ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ“ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

З ПЕРЕДМОВОЮ Й ПОЯСНЕННЯМИ
Др. ВАСИЛЯ СІМОВИЧА.

Ціна 30 сот.

ВІДЕНЬ 1915.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.
З ДРУКАРНІ АД. ГОЛЬЦГАВЗЕНА У ВІДНІ.

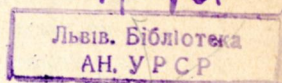

2006, 13

ВИДАННЕ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

„ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ“ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

З ПЕРЕДМОВОЮ Й ПОЯСНЕННЯМИ
Др. ВАСИЛЯ СІМОВИЧА.

30763

2-172

ВІДЕНЬ 1915.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.
З ДРУКАРНІ АД. ГОЛЬЦГАЗЗЕНА У ВІДНІ.

8 (с) У. : 1917 - 1
Бел. а.

И-61 050 /
2 кр.

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 61.051 ✓

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 24537

Возник

У селі Суботові, що колись належало Хмельницькому, і досі видно підземні ями, т. зв. льохи. Їх так зовуть і по сьогодні: льохами Богдана. Хто їх викопав, на що, що в них зберігаєть ся, — ніхто не знає. Тільки, що ще нині показує їх народ у Суботові і розповідає про них силу легенд і таємних оповідань. Між иньшим оповідають, що в тих льохах позакопував великий гетьман якісь скарби, тільки до них дібрати ся важко. Як би до них дістати ся, то стало ся б щось незвичайне на Україні. За часів Шевченка таких розповідок могло бути й більше — все таки ближе було до давнини, ніж тепер. Може бути, що люде з того часу привязували до них більше й ваги, ніж тепер привязують. А ще як московський уряд кинув ся робити археологічні розкопки, розкопувати могили по Україні, народ, не розуміючи мети уряду давав волю своїй фантазії і витворював усе нові та нові оповідання. Се зовсім природна річ; усе так бувало, так воно робить ся й досі — на наших очах кілька то по-встає різних легенд.

Одна з таких легенд записана й у примітках до видання „Кобзаря“ Доманицького: „Люде подекуди переказують, що якби докопались Москалі до Великого льоху Богданового, де його скарби заховані, то до краю вже знівечили б Україну“.* Може й досі ховають ся між народом такі опові-

---

* Воно може і з тексту на перший погляд виходить, що так воно і є, як говорить Доманицький. На се вказували б отсі слова поеми:

„Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабирає,
Як розкопа Великий Льох!“

Тільки два останні рядки — се не доповнення одної й тої самої думки. Москаль забирає і забирає з України, що було. Нехай ще й усе позабирає, нехай у своїй ненаситности розкопає й Великий Льох собі на згубу — із нього вилетить закопана воля України!

дання про „Великий Лях“, може їх розповідали в такий формі вже за часів Шевченка, — та не так якось воно виходить із Тарасової поеми-містерії. Що більш, як би прийняти отсю легенду за підклад до інтерпретації „Великого Ляху“, — то й головна ідея містерії і сама поема, в цілому видасть ся нам незрозумілою, а то й поплутаною. Та так воно не є, й ми постараємо ся розвітлити її инакше.

Що до розкопок могил поет відносив ся неприхильно й чому саме, — ми знаємо. Він бачив, що московський уряд своєю політикою довів Україну з національного боку до краю: український народ уже зовсім забув про себе, що він таке, забув своє минуле [пор. „До Основ'яненка“, Гомоніла Україна з „Гайдамаків“, початок „Підкови“, епілог до „Гайдамаків“], — а пани, потомки людей, що будували Україну, встигли вже злити ся зі своїми гнобителями, помосковили ся і стали дивити ся на Україну не власними очима, а через московські окуляри [пор. тільки „Холодний Яр“ та „Посланіє“]. В поетовім розумінні ще тільки могили по степах говорили про давню славу дідівщини [пор. Розрита могила і сам „Великий Лях“, кінець „Свята в Чигирині“ з „Гайдамаків“ — „а зробилось — над козаками хусточки! (у православних і досі дають на похоронах хусточки) біліє хустина, тай ту знімуть“], а ті могили, „нашу славу“, російський уряд каже розкопувати, щоб і ніякого сліду з неї не лишило ся. Се погляд поета, що любить могили й розуміє їх красу, та се ще й погляд свідомого Українця-націонала, якому вириваєть ся з душі крик, бо йому видають останню ознаку слави його землі, видають насильно, щоб затерти всі сліди по колишній вольній Україні.

Тільки ж могили — се одно, а „Великий Лях“ не могила, „Великий Лях“ — зовсім щось друге. Ні жалю, ні смутку, ні гніву не вичитаєш із поеми з того приводу, що беруть ся розкопувати Лях. Що більше, пробиваєть ся якась навіть радісна нута, яку тільки закаламучує сумнів поета, чи прийшов уже час, щоб розкопати Великий Лях.

Передусім нам треба відповісти на питання, що міг закопати Богдан у своїм льоху: чи се собі звичайні скарби, чи може щось більше. На се ми маємо в поемі відповідь. У „Великім Льоху“ скрив Хмельницький щось таке, що як би його розкопати, то душі, які колись на землі людьми прогрішили ся супроти вільної України, спокутували б свій тяжкий гріх і увійшли б до раю. Душі ждуть, щоб скоріш розкопали. З другого ж боку послухайте, яке невдоволення з розкопу в української ворони, того темного духа, що від тисячки літ накракує смерть Україні: „Та лихий їх знає чого вони з тим поганим Льохом поспішають. Трошки б, трошки подождали, і церква б упала!“ То та сама церква, суботівська Богданова церква-домовина, в якій він молив ся, щоб „Москаль добром і лихом з козаком ділив ся“, — то та церква, упадку якої бажає собі поет [пор. поему „Суботів“: церква-домовина розвалить ся і т. д.], а упадок якої ворона вважає руїною, такою ж руїною, як розкоп „Великого Льоху“ [пор. „дві руїни в «Пчелѣ» описали“]. Чого ж би вороні спиняти діло, над яким вона так довго працює, чому б їй виступати проти розкопу „Великого Льоху“, коли Москва потім до краю знищить Україну? Се їй було б тільки на руку! Значить: у „Великім Льоху“ сховані не звичайні — матеріяльні — скарби, а щось краще, щось вище, щось, чого собі не бажає ворона, а за чим зітхають душі, бо тоді їх мукам приїде кінець. У „Великім Льоху“ закопав Богдан волю України; вона там лежить. Коли її відкопають, то спокутують свій гріх ті, що її загирили, і дістануть ся до раю. Вороні ж яке діло до волі України, над занапащенням якої вона працювала стільки віків і працювала з такими добрими для себе успіхами!

Тільки на такій легенді міг збудувати Шевченко свою „містерію“. Він описує тільки розкопи малого льоху, де відкопано „черепок, гниле корито і кістяки в кайданах“ — річі, які можна розуміти і в алегоричному значінні — а що до „Великого Льоху“ вдовольєть ся короткою заміткою,

що до „нього ще й не дошукали ся“, бо ще пора не прийшла.

Тільки тут іще не кінець! Самим розкопаннєм „Льоху“, та ще й чужими, ворожими руками волі не відібеш! До того треба добре знати, яким чином вона пропала, хто і як її знищив, чому се так склало ся, — треба знати все минуле України, її історію в правдивому її світлі. Крім того треба ще знати, який сучасний стан на Україні, кому та воля має дістати ся і чи се можлива річ зі сучасними поетови людьми відкопати ту волю, чи ні. І поет так і зробив. Розібрав минуле України, схаактеризував сучасне її становище і доснував свою думку до кінця.

Треба пам'ятати, що поема „Великий Льох“ належить до циклю творів під загальною назвою: „Три літа“, що вона списана підчас другого побуту Шевченка на Україні, коли то він обїздив Гетьманщину, пізнавав докладно людей, став дивити ся на них правдивими очима, коли бачив, що на Україні скрізь тепер „неправда, скрізь Господа лають“, що нїде нема навіть дитини щасливої („Невольник“), що „кругом не люде, змії“ [„Три літа“] — се ті „Три літа“, що їх завершує „Заповіт“.

У тих трьох роках 1843—1845 поет багато продумав над історією України і слід того думання бачимо в поодиноких поемах. Се вже не повні туги згадки про наше славне минуле, се вже критичний погляд на нашу історію і наших діячів. У ній Шевченко пригадує ся, хто провинив ся в тому, що Україна заснула, розбирає переяславський акт, і його огірчення до Богдана доходять до бажання смерти великому Гетьманови ще в колисці і то з руки самої матери-України („Розрита могила“)! Політика Петра I. і Катерини II. супроти України доводять його до невимовного гніву [„Сон“] — та не щадить він і сучасних перевертнів [„Розрита могила“], землячків із цинковими гудзиками [„Сон“], нових Ляхів, які живуть тепер поглядами не України, а Москви [„Холодний Яр“]. Тільки ж усі ці думки, що їх подибуємо в поодиноких поемах, сям та там, писані принагідно, з инь-

шою метою. У „Великім Льоху“ вони ще раз зібрані — і мета тут така: поетови хочеть ся, хоч у формі містерії, розплатити ся по своїйому з минулим України, схарактеризувати наше теперішнє покоління і подати висновок з того, яка будучина жде Україну: він доходить до думки, що над нашою землею все нависав якийсь фатум, що чорною вороною кравав над нашою долею, що та ворона братала ся зі своїми добрими сусідами Московою та Польщею і що всі вони вкупі накривали і накривають Україні загибіль. Виходить так: завинили свої, бо ніколи не заглядали глибоко ворогам в душу, якась темна сила зі своїх руйнувала все те, що виходило доброго з народу, їй помагали темні духи сусідніх народів — і все те разом довело нове українське покоління до людей, які нічогосінько не знають, нічого не бажать. Хоч поет сильно вірив, що Україна „встане і розвіє тьму неволі“ [„Суботів“], — та призадумував ся над тим, як би то могло стати ся. В грудні 1845 року він віднайшов уже лік, додумав ся, що треба „повстати і вражою кровю волю окропити“, — але та думка назрівала у нього поволі. У „Розритій Могилі“ з 9/X 1843 р. вдоволяєть ся він вигуком, що „якби відшукати те, що в могилі схоронили старі батьки“, — то було б добре: „не плакали б діти, мати б не ридала.“

Видно там зберігаєть ся слава й воля. Сю останню думку доповняє його „Великий Льох“ з 21/X 1845. р. Тут поет доходить на основі докладного знання історії рідної землі і сучасного її стану, що Україну може спасти тільки „диво“ (се не значить надприродне „чудо“). Як людський рід спасла поява Христа на землі, так Україну спас би якийсь Іван, але такий Іван, що як той Гонта катував би катів, [а не підставляв їм шиї — див. „Холодний Яр“], що поплондрував би все зло [добро в розумінні української ворони] і не пощадив би рідного брата, як би він був ворогом України, [а тепер таких нема, пор. „Послання Гоголеви“: не заріже батько сина за честь України], такий Іван, що розпустив би правду й волю по всій Україні [а те-

перішнє покоління — пани — мають правду й волю — на словах — пор. ціле „Посланіє до мертвих і живих“, такий Іван, що не дасть ся підкупити царським золотом [як давала ся підкуплювати старшина козацька], що не дасть собі скрутити рук царевими чинами [як українські пани], такий Іван, що не боїть ся за волю України всього зла і всіх мук цілого світа! Такий Іван міг би спасти Україну. Правда, разом з ним Іваном уродив ся б і його брат, підпомагач катів (також Іван), — таких „братів“ у нас було так багато! — йому помагали б у його „діяльності“ всякі темні духи, — але про нього поет більш не згадує, він мусів би пропасти разом зі всім злом на Україні, що його розруйнує той перший Іван, новий Гонта.

От і ціла містерія — бо так поет назвав свою поему — от і тайна відкупу України. Се вам не видумки польських поетів-месіянстів про вибраний народ, про незаслужені муки, які терпить Польща ніби-то за всі народи, муки, які мають спасти не лиш Польщу, але й цілий людський рід, — ні, се твереза ясна думка, хоч прибрана у форму „дива“, в одежу містерії!

І се „диво“ злучив поет із народнім оповіданням про „Великий Лях“, перетворив по своєму і створив свою чудову містерію-правду. Теперішній поет, який забрав ся б до писання такої поеми, довів би в кінці до того, що родини такого Йвана вже недалекі! Та хоч у Шевченка була сильна віра* в воскресення України — [„Суботів“ написаний того ж дня що й „Лях“], він до такої думки дійти не міг. Він знав, що такому Іванови не дасть вирости чорний

---

* Не лиш віра, а й певність, основана на даних історії. Живі сили українського народу, на думку поета, візьмуть своє — Україна не вмере, не загине. Що вже не виробляла перша ворона з вільними козаками — страшні просто річі, а мусить признати ся з жалем: „Та й живучі ж, проклятуці!“ Такий живучий увесь український нарід, тому Москва, хоч як ві нищить Україну, не в силі її задавити. В часі, коли Москва зачне докопувати ся до Великого Ляху, Україна вже матиме стільки живих сил, щоб відновити свою давню волю, що в тім Ляху заховав великий Богдан. Народить ся власне той Іван, що „розпусить правду й волю по всій Україні“.

дух України, якому ще й допоможуть добрі сусіди! Крім того люде темні — за такого Івана не постоять, а без такого Івана нема що й розкопувати „Льоху“, де закопана воля України. Та вже в тім самім, що Шевченко допускає можливість появи такого Івана серед нашого суспільства, мученого своїми й чужими злими духами, — вже в тому містить ся доказ живучости української ідеї, ідеї вольної України! І про се неможна забувати при обговоріці „Великого Льоху“.

Та щоб іще докладнійше зрозуміти все сказане, треба розібратися ще й у змісті поеми. Передусім не завадить пригадати, що таке містерія. Се слово грецьке. Означає воно такий твір, що в ньому оповідаєть ся про щось таємне. Грецьке слово *μυστήριον* — се тільки, що тайна. У середніх віках на заході Європи під словом „містерія“ розуміли такий твір, у яким говорило ся про тайну відкуплення людського роду Христом. Через те ж, що найважніща подія з життя Христа — се Його різдво і Його смерть, то в містеріях розповідало ся про те, як Христос родив ся [порів. у „Великім Льоху“ народини Івана: поява мітли над Чигирином, земля трясеть ся над Дніпром та Тямином, стогне Чигиринська гора — се такі подібні знаки, як мав родити ся Христос] і як умирав. Із тих містерій витворила ся з часом вертепна і пасхальна драма, яка з заходу Європи через Польщу перейшла до нас і з якої між иньшим з часом розвинула ся і світська драма. Тільки у драмі ми вже бачимо богацько дієвих осіб — у містерії бувало їх найбільше три. Так по три особи бачимо ми і в „Великім Льоху“ — містерії Шевченка.

Дія відбуваєть ся в Суботіві недалеко Богданової церкви і обох льохів; починаєть ся в ночі, а кінчить ся третього дня. По черзі прилітають: три душі, три ворони, а далі надходять три лірники. Тільки сі останні є свідками, як розкопують малий льох. Ні душам, ні воронам малий льох не цікавий і вони кидають свої становища: перші відлітають у старий січовий ліс, щоб звідтіля приглядати ся, що буде, другі спішать, щоб лад зробити з Іваном, який саме народив ся.

Такі особи, як справник, для містерії — не важні. Се так для ілюстрації, як уряд відносить ся до кобзарів і як ставив ся до того Богдана, який віддав Москві Україну.

Три душі — се ті люде, що причинили ся до згуби України, хоч несвідомо. За те й у рай їх не пускають, а літають вони по світі і покутують за свої тяжкі гріхи. Перша за те, що з повними коновками перейшла дорогу Хмельницькому, як їхав на переговори з Москвою у Переяслав 1654 р., друга напоїла коня цареві Петрови, як він по полтавській (1709) перемозі над Україною вертав ся до Москви, а третя усміхнула ся до голодної вовчиці, до Катерини II у Каневі, як вона плила Дніпром на пороги (1787 р.). Всі три вони прихильно віднесли ся до ворожих намірів супроти України і до її великих ворогів, і за те їм така кара. Пригадаймо собі, як народня мораль карає тих, що вбивали батьків! Кілько літ батьковбивцevi треба ходити на вколішках, поливати слізьми суху паличку, заки виросте з неї яблуня, заки зародить, і кілька зусиль приймає такий грішник, щоб пострясати яблука з яблуні — та все таки з них ніколи не стрясе! А Марко Проклятий, що волочить ся по світі! Навіть пекло його не приймає за вбивство батька-матери! То звичайні собі батько-мати, а се ж Україна-мати, яку душі занапали, бо відносили ся з прихильністю до її ворогів, які відібрали їй волю. За те повинна й їх постигнути така сама кара, як того батьковбивця! Тільки ж вони згрішили з несвідомости, і тому попадуть колись до раю, як сей свій гріх спокутують, як Україна волю дістане. А станеть ся се тоді, як розкопають Великий Льох, в яким лежить закопана Хмельницьким воля України.

До того ж часу їм далі треба буде літати над ярами та степами козацькими, а та, що вже дитиною усміхнула ся до лютого ворога України, до Катерини, та ще навіть не відбувала митарств: її злочин найбільший!

Шевченко вибрав з нашої історії три найважнійші події: Переяслав, Полтаву і скасування Гетьманщини, вивів на тлі сих подій три дівчини, в ріжнім віку: відданицю,

недолітка і дитину в сповиточку, — і всі три з несвідомою прихильністю до Москви. Се й характеристика українського суспільства XVII—XVIII в., яке ціле, від дитини до зрілого віку, линуло несвідомо до Москаля: переходило шлях їхньої політиці з повними коновками, всякому вислугувало ся, всякому годило, усміхало ся до того, хто мав його пожерти! Се загал тодішнього громадянства без ширшого політичного розуму, люде, які не розуміли хитрої політики Москви, се люде з дівочьким розумом, що не знали своїх бажань, не могли їх формулювати, йшли за подіями, приймали їх без протесту, що більше, з відтінком прихильности, не знаючи, що такою безучасністю тяжко грішать супроти України і готують їй неволю!

Три ворони — то темні духи, що нависають над Україною і її сусідами, над Польщею і Москвою. Всі вони нищать свої краї, та тільки українській мало ще своєї роботи: їй помагає одна й друга приятелька. Їх вивів поет, щоб показати, що в нас не тільки були такі люде, що несвідомо нищили Україну, а що над нашою землею висіло на цілий протяг нашої історії якесь зловіще марево, що пхало її у пропасть. Мала все Україна своїх ворон, що накракували їй смерть, мала своїх темних духів у історії, що свідомо тягли її на смерть. А в сій роботі ті наші темні духи завсїди мали приятелів, своїх сусідів, таких же самих ворон, людей, що замість дбати про добро своєї власної землі, простягали руки на Україну: то так нищили і рідну землю і Україні просвітку не давали.

Із трьох виведених ворон найбільшу практику в справі нищення України має таки перша — українська — ворона. Вона її нівечила вже тоді, як ще ні Польщі, ні Москви на Україні не було, вона вже тоді „там шинкувала й розливала“ кров. За козацьких часів казала козакам вислугувати ся, кому було їй завгодно, намовила Богдана мирити ся з Москвою, казала їй служити, а як Мазепа зірвав ся до повстання, то вона придумала такі муки для України, що пекло саме злякало ся. Потім поробила з колишніх борців

російських дворян, повбирала їх у чиновницькі мундїри, на Сїч навела німецьких кольтонїстів — здавало ся б, її роботи вже кінець. Тільки ж одна ще біда! Ось має вродити ся Месія України, новий Гонта — і з ним треба її розрахувати ся. Та вона знає, що з ним зробити, знає, що люде на Україні слїпі, то можна так зробити, щоб той Гонта не виріс: зараз його поховати, як тільки народить ся. Се найлїпша метода: вбити в корінї те, що нам на перешкодї, — лїпша, нїж підкупство, царські чини, та муки цілого свїта, — лїки, які приписують добрі сусїдки: московська і польська ворона! Вбити в корінї всяку гарну думку, всякий гарний почин, коли він тільки кому не на руку — се річ, які аж надто знані в нашій історії, що не треба їх і повторяти! Тим гріхом дуже часто грішили наші люде, а й грішать по сьогоднішній день, користаючи з того, що ще „слїпі“ люде!

Друга ворона — польська — явище більш смішне, нїж поважне. Вона, щебетуха, не дуже й так нашкодила Польщі — хіба тим, що завела релїгійну нетерпимість, яка довела її до упадку з помічю України, власне її злого духа. (Погляд сей повторяєть ся в Шевченка часто, на пр. в „Посланію“: Польща впала і вас раздавила, в вірші „Ляхам“: подай же руку козакови, в „Гайдамаках“ і т. д.). А польське повстаннє теж вважає Шевченко нещастєм для Польщі; воно теж діло польської ворони, що бенькетує з панам на чужинї. На смерть України у неї давний, дурненький лїк: муки.

Третя ворона — злий дух Московщини — працює при допомогі указів, поліції, т. зв. третього отделєнїя, крадіжі, розбоїв. Де не рушить ся, скрізь видно її ведмежу лапу. Наводить на Москву Татар, надїлює її Іваном Грозним, заводить з Петром Великим німецькі порядки, бюрократію. Що до України, то в неї погляд Карамзина, російського офіційного історика, що, мовляв, України ніколи не було, а тільки Росія, і тому можна її любієїнько обдирати. Як би ж що на Україні заворушило ся, як би мав зявити ся який

Гонта — то в неї на нього давні випробовані ліки: золото й царські чини...

От як зберуться вам такі три духи, що цілими віками топтали волю України, новому Месії України не вирости! Бож треба знати, що з тим новим Гонтою має ще вродитися другий Іван, приятель ворон, ворог України, а до того люде сліпі... Не тяжко буде його чи втопити, чи строїти, чи до самого пекла запроторити, як нахваляються всі ворони. Воно так і станеться, значить: нема що й розкопувати „Великого Ляху“, до того ще пора не настала...

Ще як би було кому стати за таким Іваном, то може б він і виріс, а то люде поки що сліпі! Та бо вони не тільки сліпі, а криві й горбаті! От вам нове покоління, ті лірники, що їх виводить поет у третій частині містерії. Що вони знають про минуле України? Послухайте, що вони плетуть про запорожські фігури — маяки, що полищалися з давних часів! Се по їхньому або сїдало для ворон, або пристановище для панів, які, як буде потоп, туди повилазять та будуть дивитися, як мужики тонути будуть; або й тички, щоб люди не крали з Тясминну води й піску не орали! Хто вони таке — вони не знають; а що співають історичних пісень, так се діється по звичці, бо ж їх навчили співати. Тай співають вони пісень не тому, щоб вони мали для них національне значіння, а тому, що ними можна пожити ся. Пісні стають усе в пригоді, як посядаються люде й пани, може бути за них плата. Співати не за плату, а так, хоч би на пробу, не варто — лучше спати...

То лірники, щось трохи більше за звичайних людей! А що ж тоді звичайні люде! Вони й не обуряться, що їх за Богданові пісні „випарять у московській бані-прохолоді“, з часом побачать, що се справді злочин співати про такого „мошенника“, як Хмельницький, — а тоді вже й не співатимуть пісень. Послухаймо, як вони виправдовують ся, що, мовляв, „нас, пане, навчили“, ми ж нічого не винні! От вам сучасне Шевченкове покоління!

І де ж для таких людей розкопувати вже „льоx“! І що зробив би з ними і той містичний Іван, коли б навіть „ворони“ дозволили йому вирости, коли б його зразу не поховали...

Тому-то:

... малий льох в Суботові
Москва розкопала,
Великого ж того льоху
Ще й не дошукалась!

Василь Сімович.

„Великий Льох“.

(Містерія).

І. Три душі.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похиленому хресті
На старій церкві.¹ — „Бог простить;
Ми пташки-душі, а не люде!
А відселя видніше буде,
Як розкопуватимуть льох.
Коли б вже швидко розкопали,
Тоді б у рай нас повпускали,
Бо так сказав Петрови Бог:
„Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль позабірає²,
Як розкопа Великий льох.“

Перша душа.

Як була я людиною,
То Прісею звалась;

---

¹ Певне на Богдановій, на тій, що її він виставив у Суботові. Вона стоїть у Суботові й досі. „Великий Льох“ від неї недалеко.

² Сі дві думки себе не доповняють, а різні вони. Москаль забирав і забирає; нехай і все позабирає, тільки ж се йому нічого не допоможе: нехай у свій ненаситности і розкопає Великий Льох, то, як наше суспільство видасть зі себе такого Івана, про якого говорить ся при кінці другої часті, воля України вилетить з Великого Льоху, а тоді душі в рай дістануть ся.

Я оттуточки й родилась,
Тут і виростала.
Оттут було на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
З тим Юрусем гетьманенком¹
У піжмурки граюсь;
А гетьманша було виїде
Та й кликне в будинок,
Он, де клуня:² оттам мені
І фіг і родзинок,
Всього мені понадає
І на руках носить.
До гетьмана ж як приїдуть
Із Чигрина³ гості,
То це й шлють було за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цілує . . .
Оттак-то я в Суботові
Росла — виростала
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали,
І нікому я нічого,

---

¹ Син Богдана Хмельницького Юрій був гетьманом, від 1659—1663 рр., по Виговським.

² Значить гетьманський будинок стояв там, де тепер клуня, як приписує Шевченко, клуня козака Яременка, про якого читатимемо у третій частині.

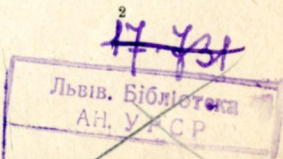
³ Відомо, що Чигирин був столицею гетьманів аж до Дорошенка. Як правобічна Україна перейшла до Польщі, то гетьмани сиділи в Батурині над Соймом, притокою Десни.

Ні-же злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та й ще чернобрива!
Всі на мене залицялись,
І сватати стали;
А у мене, як не тее ж,
І рушники ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано, в Пилипівку ¹,
Як-раз у неділю,
Я йшла за водою.
(Вже й криниця тая
Засунулась і висохла,
А я все літаю!)
Дивлюсь: гетьман з старшиною . . .
Я води набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм ²;

¹ Переяславська рада, на котрій взяв Богдан Хмельницький умову з Москвою, була 8-го січня старого стилю, тому й поет каже у Пилипівку. Відомо, що від того часу Україна належить до Москви. Хоч на раді казало ся, що Україна має бути самостійна — гетьмана вибирають самі козаки, а царь тільки затверджує — Москалі так повели справу, що Україні повідбирали всі права і вона опинилася під московською неволею. Хмельницький пізнав, що таке Москва, відкинув ся від неї, але незабаром помер, не покінчивши справ, 1657 року.

² Перейти комусь шлях із повними коновками, значить ворожити добре, бажати, щоб стало ся те, чого хоче той, що йде куди, чи їде. Тут виявляєть ся хоч несвідома та все-таки прихильність до задуму Богданового. Треба було знати, що

А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.¹
І вже ледве я неледве
Донесла до хати
Отту воду. Чом я з нею
Відер не побила? . . .
Батька, матір, себе, брата,
Собак отруїла
Тою клятою водою!²
От за що караюсь,
От за що мене, сестрички,
І в рай не пускають.

Друга душа.

А мене, мої сестрички,
За те не пустили,
Що цареві московському³

він їхав у Переяслав — а в Прісі того заінтересовання не було!

¹ Із присягою вийшло на раді таке: козаки й гетьман ждали, щоб царь присягав народови, бо так усе було на Україні. Та московські післанці на те не згодили ся, казали, що московський царь „самодержавний“, що в Москві люде йому присягають, то щоби справи не затягати гетьман присяг, а за ним усе військо. Та люде дуже були з того невдоволені.

² То значить: за рідного батька, матір, сестру — не такий гріх великий, як за рідний край! І душа се знає.

³ Петрови І, тому, що побив нашого гетьмана Івана Мазепу (1687—1709) під Полтавою. Відомо, що Мазепа хотів зволити ся з-під московського ярма, злучив ся з шведським королем, Карлом XII, який до Полтави все був переможцем

Коня напоїла
В Батурині ¹, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недоліток,
Як Батурин славний
Москва в ночі запалила, ²
Чечеля убила,
І старого і малого
В Сойму ³ потопила.
Я між трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних. ⁴ Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявши ся
Зо мною, лежали.
І на-силу-то, на-силу
Мене одірвали
Од матери неживої.

Петра, але Петро побив обох, наш гетьман мусів утікати в Бендери і помер у Галацу, в Румунії, де й досі спочиває його бідне тіло.

¹ Столиця Мазепи; там іще й до нашого часу були руїни палацу останнього гетьмана України, Кирила Розумовського. Тепер сей палац відновив потомок його г-р. Каміль Розумовський, який живе в Австрії.

² На вістку про те, що Мазепа зробив повстання проти Москви (1708), злучив ся з Карлом, царь Петро вислав своє військо, яке облягло Батурин, здобуло його через зраду одного чоловіка, убило полковника Чечеля й справило страшну різню з народом, місто дотла зруйнувало, а начальників міста віддало на страшні муки. Про се говорить ся і в Шевченка у II частині містерії.

³ Сойм — притока Десни; над ним лежить Батурин.

⁴ Руїни того палацу стоять і досі в Батурині.

Що вже я просила
Московського капітана,
Щоб і мене вбили!
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище.
На-силу я сховала ся
На тім пожарищі,
Одна тільки і осталась
В Батурині хата;
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертав ся з-під Полтави.
Я йшла од криниці
Повз хатину, а він мені
Махає рукою;
Каже коня напоїти.
А я й напоїла;¹
Я й не знала, що я тяжко
Тяжко согрішила.
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала . . .
Царь поїхав в Московщину.
Мене поховала
Та бабуса, що осталась
На тій пожарині,
Та, що й мене привітала
В безверхій хатині.

---

¹ У нашій народній поезії напуває коня дівчина парубкови, якого любить, недюбови ніколи не напоїть. Так і тут виявляється прихильність — хоч несвідома — до ворога України, Петра І, тому й така кара за неї.

А на-завтра й вона вмерла
І зотліла в хаті,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали,
Сволок із словами
На вугілля попалили,
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю.
А за що мене карають,
Я й сама не знаю!
Мабуть за те, що всякому¹
Служила, годила,
Що цареві московському
Коня напоїла.

Третя душа.

А я в Каневі родилась;
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту
На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрови,²

---

¹ Годити можна тільки тому, хто тобі добра бажає, а ворогови вислугувати ся — гріх!

² В р. 1787 вибрала ся цариця Катерина II на південь, була в Києві, а далі Дніпром їздила аж до порогів. Ще й сьогодні показують на одній скелі на Неваситці видолінку, де сиділа цариця. Про сю поїздку згадує Шевченко і в „Невольнику“.
(Як цариця по Києву з Нечосом ходила і т. д.)

А я з матір'ю сиділа
На горі в діброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотілось,
Чи може що в маленької
На той час боліло.
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала,
І ґалеру¹ золотую
Мені показала,
Мов будинок, а в ґалері
Князі і всі сили,
Воеводи, а між ними
Цариця сиділа.
Я глянула, усміхнулась —
Та й духу не стало!
Й мати вмерла! В одній ямі
Обох поховали.
От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За що мене на митарства²
Й досі не пускають!
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —

---

¹ Штудерний човен; колись-то у Туреччині на ґалерах мучили ся наші бранці, мусіли, приковані до лави, веслувати своїм ворогам.

² По народному повір'ю, як душа вийде з тіла, так зараз у повітрі злітають ся злі духи та ангели, і тягнуть її, хто в некло, а хто до неба. Се митарство. Та як хто дуже згрішив, то й на митарство не попаде, як ось та малá душа.

Лютий ворог України,
Голодна вовчиця?

Смеркаєть ся. Полетімо
Ночувати в Чуту:¹
Як що буде робити ся,
Відтіль буде чути.

Схопили ся білесенькі
І в ліс полетіли,
І на гілонці на дубі
Ночувати сіли.

II. Три ворони.

Перша.

Крав! крав! крав!²
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодїям
Той крам, що накрав.

---

¹ Се ліс коло старої Січі. Видно душі так і думають, що не прийшов ще кінець їх мукам.

² Як ворона каже, що крав, то треба розуміти: збірав, добував, а крам се все добре, що Хмельницький зробив для України, відбив її від Польщі, дав їй волю. Продав — значить передав та не злодїям — вони тільки для ворони злодії — а добрим людям, що хотіли зберегти ту волю. За те й недобра ворона на Богдана. Про Київ згадуєть ся тому, що по перших великих перемогах над Польщею Богдан зайняв до Києва, де його виставили, як Месію, що спас український народ від польського панування.

Друга.

Я в Парижі була,
Та три злота з Радзивилом
Та з Потоцьким пропила.¹

Третя.

Черезъ мостъ идѣть чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ! Быть бѣдѣ!²

Оттак кричали і летіли
Ворони з трьох сторон, і сіли
На маяку³, що на горі,

---

¹ Поет відносив ся несприхильно до польських панів, які по польським повстанні тиняли ся на чужині, на еміґрації, і прогайновували свої маєтки.

² Це заповідь чогось незвичайного (натяк на вродини Івана). Бо як же так? Як коза на річці здиблеть ся з чортом, от чортови, як духови, лекше йти водою, ніж козі. Між тим чорт іде мостом, коза по воді. Світ перевертаєть ся, буде якась біда!

³ Що таке маяк і яке він мав значінне, про се оповідає Стороженько так: „Біля кожного радута стояли хвигури, себ-то маяки, дуже хитро-мудро збудовані, на случай несподіваного набіга, щоб разом оповістити увесь край. Кожну хвигуру будували з двадцяти смоляних бочок ось як: в основу ставили по шість бочок сторч і кріпко сплочали, обв'язуючи смоляним канатом, щоб у середині було порожнє місце, ніби винний казан. Далі ставили на них пять бочок, а там чотирі, а останні дві одна на одну. Сама верхня була найменша і без дна, тільки в середині вроблен залізний прут з коромислом, до котрого прив'язували довший мотузок; один кінець його висів аж до самої землі, а біля другого, коротшого прив'язували ік дротяному кругови здоровенний пук лик, виварених у селітрі... Як було вглядять татарву,

Посеред лісу, усі три.
Мов на мороз понадувались,
Одна на другу позирали,
Неначе три сестрі старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мохом поросли.

Перша.

Отсе тобі, а се тобі!
Я отсе літала
Аж у Сібір, та в одного
Декабриста¹ вкрала
Трохи жовчі. От, бачите,
Є чим розговітись!
Ну, а в твоїй Московщині

то зараз чкурнуть до радуга, а осаул звелить запалювати хви-
гуру, а на другім радуті побачать, і собі запалюють: і в
одну годину весь край оповістять ся, щоб люде . . . зганяли
скотину і втікали в слободи“. (Спомини про Микиту Коржа, вид.
Романчука, стор. 348—340.) — Видно за часів Шевченка існу-
вали сям та там такі маяки.

¹ Декабристи — се військова організація, що зробила в
1825 р. повстання, аби здобути для Росії конституцію. Се пов-
стання не повело ся. Провідників змови — самих офіцерів —
тяжко покарано. Богато з них потерпіло смерть на шибениці,
богато заслано на каторгу і поселення на Сібір. Ся організація
була гарна і вже давище склала ся в тайне товариство, яке
домагало ся волі для народів Росії. Декабристами їх назвали
тому, що повстання стало ся в грудні (14.). Всі заслані зно-
сили свою кару без нарікань, не розжалоблювали ся перед
ніким. Ворона говорить про жовч, щоб бути ще лютішою.
Декабристам жовчі не треба, тому вона її в одного вкрала.

Є чим поживитись?¹

Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, много!.

Три указа² накракала

На одну дорогу.

Перша.

На яку се? На ковану?³

Ну, вже наробила!

Третя.

Та шесть тисячъ въ одной верстѣ

Душъ передушила!

Перша.

Та не бреши, бо тільки пять

Та й то з фоном-Корфом!⁴

Ще й чванить ся, показує

---

¹ Щоби доскулити народови.

² Тоді міністер Кляйнміхель обкрадав російський скарб, будуючи залізну дорогу між двома столицями. Укази царя Миколая, що потурав тій роботі, були лихом усьому народови. (Зам. Доманицького).

³ На залізну дорогу між Петербургом а Москвою; вона коштувала дуже багато грошей, бо треба було, щоб вона була по можности проста як лїнія, а по дорозі було багато перешкід, які треба було усувати (відоме быть по сему!)

⁴ Барон фон-Корф був начальник петербурського т. зв. третього отделенія, найвисшого поліційного уряду, дуже мучив народ арештами і карами.

На чужу роботу . . .
Капустниця закурена!
А ви, мосці-пані,
Бенкетуєте в Парижі?
Поганці погані!
Що розлили з річку крови¹
Та в Сибір загнали
Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й запишались!
Ач яка вельможна пава!

Друга й третя.

А ти що зробила?

Перша.

А дзуски питать мене!

Ви ще й не родились,
Як я оттут шинкувала
Та кров розливала.²
Дивись, які! Карамзина,³
Бачиш, прочитали
Та й думають, що ось-то ми!

---

¹ Тут говорить ся про польське повстання, в яким полило ся багато польської крови. За участь у повстанні багато польської шляхти пішло в Сибір. Та сього для української ворони мало!

² Значить: нещастя діяли ся на Україні вже тоді, як ні Польща, ні Росія не панували на Україні.

³ Карамзин, автор історії російського царства. Він доказував, що України ніколи не було, а була тільки Росія. Пор. висказ Шевченка в поемі Суботів: „Все-то те таки й було наше, а що ми тільки наймали Татарам на нашу та Полякам“.

Цитьте, недоріки!
В колодочки¹ ще не вбились,
Безпері каліки!

Друга.

Отто, яка недотика!

Не та рано встала,
Що досвіта упила ся,
А та, що й проспалась.²

Перша.

Упила ся б ти без мене
З своїми ксьондзами!³
Чорт-ма хисту! Я спалила
Польщу з королями;⁴
А про тебе, щебетухо,
І досі б стояла! . . .
А з вольними козаками

---

¹ В Галичині кажуть подекуди на колодочки: пищки. Значить: що ні московська, ні польська ворона не має ще тільки сил, щоб уміти такі пакости робити, як українська.

² Значить: нема що хвалити ся тому, що вже давно лихо коїв; більшу вагу мають пакости того, що вже вони йому й остогидли, так їх було багато.

³ Шевченко все вважав, що Польщу знищили ксьондзи-Єзуїти (пор. з Гайдамаків-„Гупалівщина“, — вірш „Ляхам“), — бо розєднали її з Україною, Україна боронила ся і розвалила Польщу.

⁴ Подібна думка в „Посланію“:

А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!
Правда ваша.

Що я виробляла?!
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?¹
Та й живучі ж, проклятуші!
Думала, з Богданом
От-от я їх поховала.²
Ні, встали погані
Із шведською приблудою.³
Та й тоді-ж⁴ творилось!
Виростаю, як згадаю:
Батурин спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими,⁵ а такими
Просто — козаками
Фінляндію засіяла.⁶

---

¹ То Польщі, то Москві, то Туреччині.

² З Переяславською умовою — підмовила Богдана звязати ся з Москвою, щоб вона змела їх із лица землі.

³ Із Карлом XII, шведським королем, з яким злучив ся український гетьман, Іван Мазепа (1687—1709), щоб стрясти московське ярмо з України.

⁴ Тоді, як царь довідав ся, що Мазепа злучив ся з Карлом, і потому по битві під Полтавою (1709 р.), в якій царь Петро I побив Карла і Мазепу.

⁵ Ромен, місто в Полтавщині, над Сулою, притокою Дніпра. Тут розповідаєть ся про криваву розправу над усіми, що злучили ся з Мазепою. Суди відбували ся саме в Ромні.

⁶ Сї вей муки терпіли козаки вже й до полтавського бою. Царь Петро I не тільки вислав їх на походи проти Туреччини та Шведів, в яких вони гинули від тяжкої служби, мусили самі про себе дбати, самі себе знаряджати, бо царь не давав нічого, терпіли голод, холод та всякі зневаги від московського началь-

Насипала бурти
На Орелі. На Ладугу
Так гурти за гуртом
Виганяла, та цареві
Болота гатила,
І славного Полуботка¹

ства, що їх било, калічило, лаяло, робило, що хотіло. Крім того рік за роком висилано їх робити тяжкі роботи: будувати вали на границі татарській над річкою Ореллю, притокою Дніпра, кріпости строїти, висушувати болота, бо цареві захотіло ся поставити над балтійським морем нову столицю. Там вони працювали серед дуже поганих обставин і багато їх гинуло від поганого повітря, а навіть із голоду. По Полтаві, за Скоропадського прийшли ще більші утиски — царь хотів пімстити ся за повстання. Власть гетьмана обмежено, на Україні заведено постої московських військ, які страшне обдирали населення; козаків уряд гнав в далекі сторони на звичайні роботи: копання каналів, будовання кріпостей, а там вони цілими тисячами мерли, так що до дому вертала ся з них яка третина, тай то напів каліками. Найтяжча робота була на ладожськім каналі. Та ще до того вони мусіли робити все задурно, не знали ні ночі, ні свята, а московські наставники-офіцери тяжко збиткували ся над ними. Вкінці і полковничі уряди стали давати Москалям, а по смерті Скоропадського (1722) скасував царь гетьманство і настановив відому Малоросійську колеґію.

¹ Павло Полуботок, наказний гетьман по смерті Скоропадського, бажав Україні добра, старав ся завести лад усюди і робив усе так, що царь не мав притичини чепляти ся до України. Крім того він допоминав ся дозволу вибрати нового гетьмана, заносив скарги на малоросійську колеґію, що вона кривдить український народ, за те на нього пішов донос до царя Петра I, що він противить ся колеґії, і царь визвав його до Петербурга. І звідсіля стежив він за всім, що робили Москалі — за те його Петро казав арештувати і він умер у Петропавлівській кріпости

В тюрмі задушила.
Оттоді-то було свято!
Аж пекло злякалось,
Мати Божа у Іржавці
В-ночі заридала.¹

Третя.

И я таки пожила:
Съ татарами² помутила,
Съ Мучителем³ покутила,
Съ Петрухою⁴ попила,
Да Нѣмцамъ запродала.

1724 року. Про нього між народом лишила ся дуже гарна згадка.

² Є особна поема Шевченка „Іржавець“. Се назва села на Полтавщині, у прилуцькім повіті. У тій поемі оповідаєть ся, що як за Петра І зруйновано перший раз Запороже, то запорожці втекли на татарську територію, до Олешок, забрали туди чудотворний образ Божої матери і молили ся до нього. Як же їм 1734 р. дозволили вернути на Україну, то вони завезли той образ до Іржавця, поставили в мурованій церкві. Як козакам робили кривди, то Мати Божа все плакала. І досі видно в неї на очах сльози: то вона плаче за козаками.

³ Москва довго стогнала під Татарами.

⁴ Се царь Іван IV, Грозний, який страшно мучив московський народ при допоміг своїх т. зв. опричників. Тоді погинуло дуже багато людей.

⁵ З Петром І, що всюди заводив німецькі порядки. Тоді перейшла у Москву велика сила Німців, що всюди заводили новий німецький лад. Коли тут Шевченко говорить про німецькі кайдани, так се висновок поглядів славянофілів, що ганили ті всі німецькі порядки.

Перша.

Та й ти добре натворила:
Так кацапів закріпила
У німецькі кайдани, —
Хоч лягай та і засни!
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають.
Вже-ж і в кріпость завдала,
І дворянства страшну силу
У мундірах росплодила,¹
Як тих вошей розвела:
Все вельможнії байстрята!²
Вже-ж і Січ їх біснувата
Німотою поросла,³
Та й* Москаль незгірша штука:
Добре вміє гріти руки.⁴
І я люта, а все-таки
Того не зумію,
Що Москалі в Україні
З козаками діють!

¹ То за часів Катерини козацьку старщину приписано у московські дворяне, щоб таким чином постирати всі сліди українства.

² Бо не родилися „вельможними“ — а їх що лиш пороблено.

³ По зруйнуванні Січі (1775) Катерина II пороздавала січові землі панам-німцям і понаводила з Німеччини на січову територію німецьких колоністів, щоб стежили за тим, що роблять Українці. Подібне місце в „Розритій могилі“: Стени мої запродані Жидови, Німоті.

⁴ Тут похвалу висказується московській вороні, що і вона розуміє здирати народ, може й лінше за українського злого духа.

От-от надрукують:
„По милості Божій
І ви — Наші, і все — Наше,
І гоже й не гоже!“¹
Тепер уже заходились
„Древности“ шукати
У могилах, бо нічого
Уже в хаті взяти.²
Все забрали любісїнько,
Та лихий їх знає,
Чого вони з тим поганим³
Льохом поспішають.
Трошки б, трошки підждали,
І церква⁴ б упала:

¹ Се певне ходили тоді балачки між Москалями що до України. Такий же був і погляд Карамзина і всіх офіційальних людей. Порівн. іще з Суботова: Кажуть, бачиш, „що все-то те таки й було наше.“

² Тут згадуєть ся про здирства Москви на Україні, яку они вже зовсім обдерли. З тих слів видно, як поет ставив ся і до археологічних розкопок: се нове здирство. Позабирали що було по хатах, а тепер в могилах шукають наживи. Сього вже й українській вороні за-багато.

³ Коли українська ворона каже, Льох поганий, то значить: він щось має в собі гарного — а се їй не по нутру. Тому й хотіла б вона, щоб підждали з розкопом.

⁴ Церква в Суботові — пор. поему „Суботів“: „Там-то він молив ся, щоб Москаль добром та лихом з козаком ділив ся.“ А що воно не так стало ся, бо „Москалі все очухрали“, то та церква — для України домовина. Ворона упадок і церкви і Льоху зве руїною, — бо для України — се визволення. Пор. „Церква-домовина розвалить ся, а з-під неї встане Україна“.

Тогді б разом дві руїни¹
В „Пчелѣ“¹ описали.

Друга и третя.

Чого ж ти нас закликала?
Щоб на льох дивитись?

Перша.

Таки й на льох! Та ще буде
Два дива творитись:
Сю ніч будуть на Вкраїні
Родитись близнята.
Один буде, як той Гонта,
Катів катувати,²
Другий буде — (отсе вже наш!) —
Катам помагати.
Наш вже в череві щіпає . . .
А я начитала,
Що, як виросте той Гонта,
Все наше пропало!
Усе добре поплюндрує,
Й брата не покине,³
І розпустить правду й волю
По всій Україні.
Так от бачите, сестриці,

---

¹ „Сѣверная Пчела“ — часопись, що стояла близько до уряду; її видавав Булгарин.

² В тім власне прориваєть ся живучість української ідеї: хоч як Україну нищили і чужі і свої, то все-таки суспільство не замерло і може зродити такого Івана!

³ Не пощадить, коли він буде ворогом України.

Що тут komponують:
На катів та на все добре¹
Кайдани годують.

Третя.

Я золотомъ растопленимъ
Залю ему очі!

Перша.

Ні, він, клятий недовірок,
Золота не хоче!

Третя.

Я царевими чинами
Скручу ему руки!...²

Друга.

А я зберу з всього світа
Всі зла і всі муки!³

Третя.

Ні, сестриці, не так треба:
Поки сліпі люде,
Треба його поховати,
А то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином⁴

---

¹ В значинні: лихе, бо ж се ворона каже.

² Се стара політика Москви супроти України: і одно і друге: золото і чини.

³ Метода старої Польщі супроти України.

⁴ Сей образ із біблії. Подібно було, як Христос мав родити ся.

Мітла простягла ся,
А над Дніпром і Тясином¹
Земля затрясла ся.
Чи чуєте? Застогнала
Гора в Чигирині.²
О, смієть ся і рідєє
Уся Україна!
То близнята народились;
А навісна мати
Регочеть ся, що Йванами
Обох будуть звати.
Полетімо! . . .

Полетіли
Й летячіи співали:

Перша.

„Попливе наш Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою.“³

Друга.

„Побіжить наш ярчук⁴
В прій їсти гадюк
За мною.“

---

¹ Притока Дніпра з правого боку, над нею лежить Чигирин.

² Там була резиденція Хмельницького; пор. вірш: Чигирин. Що мітла простягла ся над Чигирином, значить, там мав родити ся новий месія України.

³ Збіраєть ся його втопити у морі.

⁴ Ярчук — се собака, що родить ся видюща, деє на початку місяця травня. Він не есе, а господарь мусить його году-

Третя.

„Какъ хвачу, да помчу
Въ самый адъ полечу
Стрѣлою!“¹

III. Три лірники.

(Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянм співати).

Перший.

Що-то, сказано, — ворони:
Уже й помостили!
Мов-би для їх те сідало
Москалі зробили.

Другий.

А для кого-ж? Чоловіка
Певно не посадять
Лічить зорі.

Перший.

Ти б то кажеш!
А може й посадять
Москалика або Німця;

вати — молоком. Коли ж польська ворона хоче давати йому гадюк, значить хоче його отруїти. Ірїй тут іронічно, бо в ірїї все весна, гадюк нема. Під ярчуком розумієть ся Іван.

¹ Московська ворона просто в пекло хоче Івана запро-
торити.

А Москаль та Німець
І там найдуть хлібець.¹

Третій.

Що се таке верзете ви?
Які там ворони,
Та Москалі, та сідала?
Нехай Бог боронить!
Може ще нестись заставлять,
Москаля плодити?
Бо чутка є, що царь хоче
Весь світ полонити.

Другий.

А може й так! Так на чорта ж
Іх на горах ставить?
Та ще такі височенні,
Що й хмари достанеш,
Як ізлізти.

Третій.

Так отже ж що!
Отто потоп буде.
Пани туди повилазять
Та дивитись будуть,
Як мужики тонути будуть.

Другий.

Розумні ви люде,
А нічого не знаєте!

---

¹ В тім виявляєть ся якийсь подив, що Німець і Москаль дуже штудерні люди, всюди собі дадуть раду. А Українці?...

То понаставляли
Ті хвігури от для чого:
Щоб люде не крали
Води з річки, та щоб нишком
Піску не орали,
Що скрізь оттам за Тясмином.

Другий.

Чорт-зна що провадить!
Нема хисту, то й не бреші!
А що, як присядем
Оттутечки під берестом
Та трохи спочинем?
Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині;
То поснідаєм в пригоді,
Поке сонце встане.
(Посідали.) А хто, братці,
Співа про Богдана?

Третій.

Я співаю і про Ясєн¹,
І про Жовті-води,²
І містечко Берестечко...³

---

¹ Хмельницький оженив свого сина Тимоша з Локсандрою, донькою воєводи Молдавії, Лупула. Через те, що Лупул не захочував своячити ся з Хмельницьким, Тиміш пішов у свати до Яс з військом.

² Притока Інгульця у Херсонщині; там на голову побив Хмельницький Поляків 1648 р.

³ На Волині, недалеко галицького кордону; там хан захопив Хмельницького в полон, козаки лишили ся самі, настала

Другий.

В великій пригоді
Нам сьогодні вони стануть;
Бо там коло льоху
Базар людей насходилося
Та й панства не трохи.
От-де нам пожива буде!
А-ну, заспіваєм
Проби ради!

Перший.

Та цур йому!
Лучче полягаєм
Та виспимось! День великий,
Ще будем співати.

Третій.

І я кажу. Помолимось
Та будемо спати.

* * *

Старці під берестом заснули.
Ще сонце спить, пташки мовчать,
А коло льоху вже проснулись
І заходили ся копати.
Копають день, копають два,
На третій на-силу
Докопали ся до муру,
Та трохи спочили,
Поставивши караули.
Ісправник аж просить,

паніка, козаків тоді дуже побито і Хмельницький, вирвавшись від хана, мусів мирити ся з Поляками в Білій Церкві (1651 р.).

Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По начальству. Приїхало
Начальство мордате,
Подивилось: „Треба, каже,
Своди розламати!
„Върнѣй дѣло!“ Розламали,
Та й перелякались:
Кістяки в льоху лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побачили.
От добро Богдана:
Черепок, гниле корито
Й кістяки в кайданах!
Як-би в форменних,¹ то б добре:
Вони б ще здали ся . . .
Засміялись . . . А ісправник
Трохи не сказив ся,
Що нічого, бачиш, взяти;
А він-то трудив ся.
І день і ніч побивав ся,
Та дурнем убрав ся.
Як-би йому Богдан отсе
У руки попав ся,
У москалі заголив би,²
Що б знав, як дурити
Правительство! Кричить, біга,
Мов несамовитий;

---

¹ Значить таких, як тепер приписані, „казьонного“ зразка.

² У тім часі брали до армії ще не всіх, а лиш тих, на кого пан показав, або хто виявляв ся небезпечним.

Яременка¹ в пику пише,
По-московськи лає
Увесь народ. І на старців
Моїх налітає:
— Вы что дѣлаєте, плуты?
— „Та ми, бачте, пане,
Співаємо про Богдана!“
— „Я вам дам Богдана!
Мошенники, дармофды!
И пѣсню сложили
Про такого жъ мошенника!“
— „Нас, пане, навчили!“
— „Я вас навчу! Завалить имъ!“
Взяли й завалили, —
Випарили у московській
Бані-прохолоді.²
Оттак пісні Богданові
Стали їм в пригоді.

Так малий льох в Суботіві
Москва розкопала, —
Великого ж того Льоху
Ще й не дошукалась.

21. X. 1845.

¹ Господарь того поля, де льохи розкопували. Його клуня, як приписує Шевченко, стоїть на тім місці, де були палати Богдана.

² Вибили, — то й вигнали із них той вогонь, з яким збирали ся співати про Богдана, щоб заробити грошей.

Платформа Союзу визволення України.

Українські землі по обидва боки австро-російського кордону є не тільки одним з головних теренів сучасної європейської війни, а також і одною з причин і предметом війни.

Українці добре розуміють, що у війні сій ходить головно о їх долю, ходить о те, чи в результаті війни український Піємонт в Австрії буде знищений, чи українське національне життя розцвіте також по той бік Збруча, аж за Дніпро і над Чорне море, і тому не можуть zostавати ся нікими свідками теперішніх подій, а голосно і рішучо підносять свої неоспоримі права на національну самостійність.

Об'єктивна історична конечність вимагає, аби між західною Європою і Москівщиною повстала самостійна українська держава. Потрібно се для осягнення і утрєвалення європейської рівноваги, є се в інтересі народів австро-угорської держави, а передовсім в інтересі німецького народу в обох цісарствах, а для українського народу було б се здійсненнем вікових його мрій і зусиль.

В зрозумінню сеї історичної конечности російські Українці покликали до життя центральну загально-

національну організацію, яка взяла на себе репрезентацію під теперішню хвилю національно-політичних і соціально-економічних інтересів українського народу в Росії. Організацією сею є „Союз визволення України“.

В Союзі репрезентовані всі ті політичні напрями, що стоять на становищі державної самостійности українського народу, а реалізацію своїх національно-політичних і економічних стремлінь в даний момент звязують з розбиттям Росії у війні.

Національно-політичною платформою Союзу є державна самостійність України.

Формою правління самостійної української держави має бути конституційна монархія, з демократичним внутрішнім устроєм політичним, однопалатною системою законодавства, горожанськими, язиковими і релігійними свободами для всіх національностей і віроісповідань, з самостійною українською церквою.

На випадок прилучення до Австрії більшої чи меншої території російської України буде Союз обстоювати за створенням з усіх земель, заселених українським народом в Австрії, осібногo автономного краю.

Одночасно зі збудованням самостійної української держави має бути переведена радикальна аграрна реформа на користь селянства. Є се основний економічний постулат „Союза визволення України“.

Практичною своєю задачею ставить „Союз визволення України“:

1. Організацію українських суспільних сил для переведення в життя постулатів Союзу.

2. Переведення національної громадсько-політичної організації земель російської України, оскільки вони будуть окуповані у війні з Росією.

3. Приготування скликання українського національного конгресу, який би заняв становище про форму правно-державної організації відібраних від Росії в наслідок війни чи на основі рішення міжнародної конференції українських земель, про внутрішній політичний устрій, аграрну справу і пр.

4. Виступи в обороні інтересів українського народу і його національно-державних змагань перед правительствами воюючих держав і перед міжнародними конференціями.

5. Популяризацію української справи в Європі через видавництво публікацій, кореспонденцій і пр.

„Союз визволення України“ в своїй діяльності стоїть в контактї з австрійськими Українцями.

Вірячи в остаточну перемогу австро-угорської і німецької армій і в розбиття Росії, вірять Українці і в те, що на руїнах Російської імперії, сеї тюрми народів, встане

Вільна Самостійна Україна.

За „Союз визволення України“:

В. Дорошенко, А. Жук, М. Меленевський, А. Скоропис-Йолтуховський.

Видання „Союза визволення України“.

Редакція й склад видань:

Wien, VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege, II. Stock, Tür 19.

I. Часописи:

1. **Вістник Союзу визволення України**, український орган Союзу. Виходить у Відні від жовтня 1914. р. Досі вийшли чч. 1—20. Квартальна передплата 3 корони, поодиноке число 30 сот.
2. **Ukrainische Nachrichten** (Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraina). Виходить у Відні від кінця вересня раз на тиждень. Досі вийшли чч. 1—38. Квартальна передплата 1 кор. 20 сот., поодиноке число 10 сот.

II. Книги й брошури:

1. **Тарас Шевченко**. Кобзар. Вибір поезій, випуск I. і II. Відень 1915. Ціна кожного вип. брош. 1 кор., в оправі 1 кор. 40 сот.
2. **Prof. M. Hruschewskyj**. Ein Überblick der Geschichte der Ukraina. („Короткий огляд історії України“.) Відень, 1914. (Вичерпане.)
3. **М. Хрушевски**. Прѣгледъ на украинската история. София, 1914. (Той самий огляд по болгарськи.) З картою України.
4. **Дрѣ Л. Цехелски**. Не освободительница, а потисница на народитѣ. (Какъ Русия „освободжава“ Украина.) София, 1914. З картою України. В додатку до брошури подані відозви Союзу визволення України до громадської думки Європи, до болгарського народу та платформа Союзу. Ціна 50 сот.
5. **Rusia Tarista** — asupritoarea popoarelor. Царська Росія — гнобителька народів. (По румунськи.) Букарешт, 1914. З картою України. Зміст: З. Арборе, Український народ (замість передмови); Др. Л. Цегельський, Не освободителька, а гнобителька народів; До громадської думки Європи, Платформа Союзу й його відозва до румунського народу. Ціна 30 сот.
6. **Українські колядки**. Відень, 1914. (Вичерпане.)
7. **Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten**. Відень, 1915. Зміст: Др. Л. Цегельський, Як Росія „визволяла“ Україну; його-ж нариси: Україна й Румуни, Україна й Болгари, Україна й Туреччина; відозва Союзу визволення України до балканських народів і до громадської думки Європи; платформа Союзу. Ціна 40 сот.
8. **В. Дорошенко**. Півтораєст літ української політичної думки (Короткий огляд визвольно-самостійницьких змагань на російській Україні). Відень, 1914. Ціна 10 сот.

9. **Відомости про російську Україну** (Січковим Стрільцям). Царгород, 1915.
З друкарні „Союза визволення України“. Ціна 15 сот.
10. **Січ.** Календарь Союза визволення України на рік 1915. Відень, 1915. (Незабаром вийде з друку.)
11. **Др. Володимир Левицький.** Як живеть ся українському народови в Австрії.
Відень, 1915. Ціна 20 сот.
12. **Др. Л. Цегельський.** З чого виникла війна та що вона нам може принести.
Відень, 1915. Ціна 10 сот.
13. **Др. Вол. Старосольський.** Національний і соціальний момент в українській історії. Відень, 1915. Ціна 10 сот.
14. **Вол. Темницький.** Українські Січові Стрільці. Відень, 1915. Ціна 30 сот.
15. **Україна, Росія й Туреччина.** Збірник статей на турецькій мові. З картою України. Царгород, 1915. Зміст: 1. Передмова від видавців, 2. Др. Л. Цегельський — Україна й Туреччина, 3. Проф. М. Грушевський — Короткий огляд української історії, 4. В. Дорошенко — Політичні партії на російській Україні, 5. М. Меленевський — Культурна праця Українців, 6. А. Жук — Російська Україна в числах, 7. Відозва Союзу до турецького народу, 8. Відозва його „До громадської думки Європи“, 9. Платформа Союзу. Ціна 1 кор.
16. **S. Rudnizkyj.** L'Ucraina e gli Ucraini, Рим, 1914. З картою України. Ціна 50 сот.
17. **Prof. M. Hruschewskyj.** Die ukrainische Frage in ihrer historischen Entwicklung. Відень, 1915. Ціна 50 сот.
18. **George Cleinow.** Das Problem der Ukraina. Відень, 1915. Ціна 20 сот.
19. **Др. Л. Цегельський.** Самостійна Україна. Звідки взяли ся і що значать назви „Русь і Україна“. З картою України. Відень, 1915. Ціна 30 сот.
20. **H. Boczkowski.** Ukrajina a ukrajinská otázka. Praha, 1915. Ціна 1 кор.
21. { **Богдан Лепкий.** Чим жива українська література? } Відень, 1915.
{ **Василь Сімович.** Короткий огляд укр. літератури. } Ціна 20 сот.
22. **„Великий Лях“ Т. Шевченка.** З передмовою й поясненнями Др. В. Сімовича.
Відень, 1915. Ціна 30 сот.
23. **Проф. М. Грушевський.** Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками.

Крім того готують ся до друку: Історія й географія України по німецьки, брошура про Україну й Швецію на шведській мові і т. п.

III. Листкові видання:

(Відозви й метелики.)

1. До українського народу в Росії. Львів, у серпні 1914 (по українськи).
  2. До громадської думки Європи (по німецьки, французьки, італійськи й англійськи). Відень, 25. VIII. 1914.
  3. До болгарського народу (по болгарськи й німецьки).
  4. До румунського народу (по румунськи й німецьки).
  5. До шведського народу (по шведськи й німецьки).
  6. До турецького народу (по французьки й німецьки).
- } Всі 25. VIII. 1914.
у Відні.
7. Салдате — озирнись! (Відозва Союзу до Українців, салдатів російського війська.) Царгород, в падолисті 1914.
  8. Солдатамъ русской арміи! (Відозва до російського війська, по московськи.) Царгород, в падолисті, 1914.
  9. Аскер! Відозва Союзу до турецьких жовнірів (аскерів) в справі розповсюдження відозв чч. 7 і 8. (По турецьки, в грудні 1914.)
  10. Der Bund zur Befreiung der Ukraina. Платформа Союзу. Відбитка з ч. 1. „Ukr. Nachr.“ (те саме по англійськи, французьки й італійськи.) Відень, 1914.
  11. A. Žuk, Die russische Ukraina (Flächenraum, Gebietseinteilung und Bevölkerungstatistik). Відбитка з ч. 3. „Ukr. Nachr.“. Відень, 1914.
  12. Йогож. L' Ucraina russa, Рим, 1914. (Те саме по італійськи.)
  13. W. Doroschenko. Die politischen Parteien in der russischen Ukraina (відбитка з ч. 4. „Ukr. Nachr.“). Відень, 1914.
  14. W. Doroschenko. Brevi cenni dei partiti politici dell' Ucraina, Рим, 1914 (по італійськи).
  15. Букварь (для полонених Українців). Царгород, 1914. З друкарні Союзу. Ціна 4 сот.

На складі Союзу є також видана накладом „Української Соціально-демократії“ брошура Парвуса, На оборону демократії проти царизму! Авторизований переклад з німецької мови. Зі спеціальною перед-
:-: мовою автора до українського видання. 1914. Ціна 15 сот. :-:

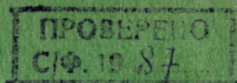

В.

И-61050

1989

2 пр

1989

0,80

ВИДАННЕ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

„ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ“ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

З ПЕРЕДМОВОЮ Й ПОЯСНЕННЯМИ
Др. ВАСИЛЯ СІМОВИЧА.

Ціна 30 сот.

ВІДЕНЬ 1915.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.
З ДРУКАРНІ АД. ГОЛЬЦГЛАЗЕНА У ВІДНІ.

2006